

Jiří Břeň, VÝZNAM SPON PRO DATOVÁNÍ KELTSKÝCH OPPID V CECHÁCH, „Sborník Národního Muzea v Praze”, t. 18: 1964, z. 5, s. 195—268.

Materiały z oppidum stradonicckiego, chociaż wydobyte przeważnie w ubiegłym stuleciu bez zachowania nawet elementarnych zasad obowiązujących przy pracach wykopaliskowych, stawiają ten obiekt w rzędzie kilku najważniejszych stanowisk archeologicznych Europy. Z tej też racji ze szczególną uwagą przyjmowany jest każdy artykuł, nawet przyczynkarski, poświęcony Stradonicom. Omawiana zaś praca ma poważne znaczenie także dlatego, iż stanowi pierwszy etap przygotowywania zapowiadanej nowoczesnej publikacji materiałów z tego stanowiska. Celowości tego przedsięwzięcia wystarczająco dowodzi ta jego część wstępna, w której omówiono największą kolekcję fibul z okresu lateńskiego pochodzącą z jednego stanowiska. Przedstawiają one wystarczającą bazę dla studiów nad chronologią oppidum w Stradonicach i pozwalają na wypowiedzanie pewnych wniosków w tej kwestii, nieco odmiennych od utrwalonych w literaturze przedmiotu.

J. Břeň opracował katalog zapinek ze Stradonic, znajdujących się w zbiorach Muzeum Narodowego w Pradze. Większość z nich była opublikowana przez J. L. Piča, a klasyfikację wielu z nich (wykonanych z żelaza) umożliwiła dopiero przeprowadzona niedawno konserwacja. Autor podzielił je na kilka zasadniczych grup chronologiczno-typologicznych (A—G). W ramach tych grup wyróżnił typy i niekiedy warianty. Omówiono ogółem 916 okazów całych bądź fragmentów, w tym 685 sztuk, które można było zaklasyfikować do poszczególnych typów. J. Břeň wzmiankuje także 8 dalszych zapinek, które uważa za falsyfikaty. Zestawił także 21 zapinek, pochodzących z innego oppidum — w Holubovie-Trisovie, a w trakcie omawiania poszczególnych typów podaje również wszystkie analogiczne (publikowane) okazy z pozostałych oppidów czeskich i morawskich. Należy jednak żałować, że nie zostały zestawione zapinki (około 100 dalszych) ze Stradonic znajdujące się w innych zbiorach, także czeskich, których włączenie do tego opracowania poważnie zwiększyłoby jego walor. Mankamentem jest również zbyt mała liczba ilustracji, zamieszczono bowiem rysunki jedynie 120 okazów, bardzo często tylko w ujęciu jednostronnym, a sporadycznie ukazywano istotne szczegóły techniczne bądź zdobnicze zapinki za pomocą trzeciego rysunku. Szczególnie rzadko znajdują się na tablicach okazy żelazne stanowiące zdecydowaną większość materiału. Zważywszy, że opis zapinek jest ujęty w tabelę uwzględniającą tylko minimalną liczbę cech, a uzupełniające uwagi w tekście są mocno zgeneralizowane, oczywistą jest rzeczą, iż korzystanie z omawianej publikacji dla studiów porównawczych będzie utrudnione. Podkreślić trzeba, że pomimo wzmiankowanych mankamentów — typu raczej redakcyjnego — praca ta jest poprawnym opracowaniem niezwykle cennej grupy źródeł, bez porównania pełniejszym i dokładniejszym od dokonanego niegdyś przez J. L. Piča¹.

Pierwszą grupę zapinek, wyróżnioną przez J. Břenia (grupa A) stanowią zapinki duchcovskie z III w. p.n.e.: 8 brązowych i jedna żelazna (nr 1—9). Okazy te należą do wczesnych odmian wśród fibul tego typu i autor słusznie sądzi, iż zapewne nie pochodzą z terenu oppidum w Stradonicach, a w każdym razie nie są zabytkami z okresu istnienia oppidum. Brak bowiem w kolekcji okazów późniejszych, które stanowiłyby ogniwo łączące pomiędzy nimi a grupą występujących masowo zapinek ze schyłku II w. p.n.e. i późniejszego.

Następna grupa (B) to zapinki o „konstrukcji środkowolateńskiej”, wśród któ-

¹ J. L. Pič, *Starožitnosti země české*, t. 2, z. 2, Praha 1903; J. L. Pič, J. Dechellette, *Le Hradischt de Stradonitz en Bohême*, Leipzig 1906.

rych wyróżnił J. Břeň 6 typów (B_{1-6}). Jako typ B_1 sklasyfikowano proste zapinki bliskie odmianom D/E wg. J. Kostrzewskiego². Tworzą one najliczniejszą grupę fibul z oppidum stradonickiego: ogółem 204 okazy (nr 10—213), w tym 57 brązowych. Osiem spośród fibul brązowych (nr 205—213) wyróżniono jako osobną odmianę (B_{1b}) z wygiętą nóżką. Fibule te są typem późnolateńskim, na terenach celtyckich nie są zbyt precyzyjnie datowane. Typ B_2 , czyli wariant B wg. J. Kostrzewskiego, obejmuje 15 fibul żelaznych (nr 214—228). Autor datuje go na schyłek II w. J. Břeň do pierwszej połowy I w. p.n.e. odnosi typy B_3 (ornavaskie) i B_4 zapinek (tarczkwate). Do pierwszego z nich należy jedna brązowa i 14 żelaznych fibul (nr 229—243), a do drugiego — 6 brązowych (nr 244—249). Wśród zapinek z omawianej kolekcji znajduje się 10 brązowych fibul (typ B_5) należących do wariantu J wg. R. Beltza³, które J. Břeň dzieli na dwie odmiany i uważa za formy przewodnie schyłkowej fazy oppidum. Jako ostatni typ (B_6) podaje autor 19 okazów (nr 273—291) różnorodnie ukształtowanych, w tym też bliskie odmianie F wg. J. Kostrzewskiego, i datuje je do późnej fazy I w. p.n.e.

Grupę C tworzą zapinki ramowate (o „konstrukcji późnolateńskiej”), podzielone na 5 typów. Pierwszy z nich (C_1) to 4 brązowe i 23 żelazne proste okazy (nr 292—318). Następny (C_2) to zapinki nauheimskie, stanowiące jeden z najliczniejszych w Stradonicach typów. Należy tu bowiem 30 zapinek brązowych (nr 319—348) i 59 żelaznych (nr 354—412). J. Břeň zaliczył do fibul nauheimskich dalszych 5 brązowych (nr 349—353) i 16 żelaznych (nr 413—428) okazów, poważnie różniących się od klasycznych form tego typu, określając je jako swoiste jego odmiany. Do najliczniejszych należą też zapinki tyżeczkwate, jest bowiem ich tu 75 (nr 429—503), w tym jedna złota, 2 brązowe, 4 z białego metalu. Typ ten reprezentuje również formę późnej fazy późnego okresu lateńskiego, a sporadycznie może występować nawet później. Następną grupę (C_4) stanowi 26 zapinek odmiany K wg. J. Kostrzewskiego (nr 504—529), głównie żelaznych. J. Břeň skłonny jest je datować nieco później aniżeli R. Hachmann⁴. Ostatni typ (C_5) tworzy 7 zapinek (nr 530—536) o swoistych kształtach.

Jako grupę D, w której wydziela 2 typy, klasyfikuje J. Břeň zapinki ze zgrubiałą górną cięciwą kabłąka, będące formami prototypowymi zapinek noryckich. Typ D_1 , być może prototyp także zapinek skrzydłowatych, jest również jednym z najliczniej reprezentowanych w Stradonicach. Należy bowiem doń, wraz z półfabrykatami, 112 okazów (nr 537—648), w tym 32 brązowe. Typ D_2 obejmuje 19 okazów (nr 649—667), głównie żelaznych. Charakteryzuje się brakiem występu (zapowiedzi skrzydełka). Autor datuje tę grupę fibul na połowę i drugą połowę I w. p.n.e.

Grupę E stanowi 19 zapinek (nr 668a—685) z okresu rzymskiego, od jego wczesnej fazy (zapinki noryckie) do późnej. Zapinki te mogą nie pochodzić z terenu oppidum, lecz z obszaru późniejszej osady istniejącej u jego stóp.

Mianem grupy F określili J. Břeň fragmenty zapinek (nr 686—916), których nie można zaklasyfikować do poszczególnych typów, a jako grupę G — kilka, wzmiankowanych już, przypuszczalnych falsyfikatów.

Oprócz katalogu fibul i krótkiego omówienia poszczególnych typów, ze szcze-

² Powołuję się tu na schemat podziału fibul z późnego okresu lateńskiego przedstawiony przez J. Kostrzewskiego w pracy: *Die Ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit*, Mannus — Bibliothek, nr 18, Leipzig—Würzburg 1919, s. 13—41.

³ Schemat podziału fibul z okresu lateńskiego podał R. Beltz w pracy: *Die Latenefibeln*, „Zeitschrift für Ethnologie”, t. 43: 1911, s. 664—817, 930—934.

⁴ R. Hachmann, *Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit*, „41. Bericht der Römisch—germanischen Kommission”, 1960, s. 113—120.

gólnym uwzględnieniem ich datowania, J. Břeň sformułował w zakończeniu kilka ogólniejszych wniosków. Jednym z nich jest stwierdzenie, że oppidum stradonickie odgrywało olbrzymią, większą niż inne, rolę i posiadało znaczenie ponadregionalne. Wielką część zapinek tworzą okazy, które można datować na drugą połowę I w. p.n.e., co dowodzi, iż w tym okresie oppidum w Stradonicach nie utraciło swojego znaczenia. J. Břeň sądzi, że zapewne kres funkcjonowania oppidum stanowiło zdobycie go przez Markomanów w latach 9—8 p.n.e. Z braku zapinek odmiany J wg R. Beltza na terenie oppidum w Manchingu, którego istnieniu kres położyło zdobycie go przez Rzymian w r. 15 p.n.e., autor wprowadza wnioski, że upowszechniły się one dopiero po tej dacie. Dlatego też ich obecność w Stradonicach ma dowodzić późniejszego upadku tego oppidum, czyli w r. 9—8 p.n.e. Autor sądzi, iż jego upadek nastąpił przed początkiem, wyróżnionego przez K. Motykovą-Sneidrovą, przejściowego horyzontu lateńsko-rzymskiego. Nie wypowiada się zaś zdecydowanie odnośnie do możliwości istnienia na obszarze oppidum osadnictwa po przejściu Markomanów.

Niektóre propozycje J. Břenia, zarówno w kwestiach szczegółowych (chronologii poszczególnych typów zapinek), jak także we wnioskach końcowych pracy, mogą budzić zastrzeżenia — należy więc je traktować jako propozycje dyskusyjne (np. kwestia datowania typu C₄ — odmiany K wg J. Kostrzewskiego). Niestety chronologia późnej fazy kultury lateńskiej jest gorzej poznana aniżeli okresu wcześniejszego i późniejszego, a nawet gorzej — co może wydać się paradoksalne — niż współczesnej jej fazy kultury przeworskiej i germańskich grup kulturowych⁵. Przyczyna tego stanu rzeczy leży w braku cmentarzysk i niemethodycznym przebadaniu wielu spośród najważniejszych stanowisk z tej epoki — oppidów. Tłumaczy to różnorodność poglądów na kwestię ściślejszej chronologii poszczególnych typów zabytków i inne problemy z tej dziedziny. Tylko bodaj jedna z propozycji autora może budzić większą dozę wątpliwości, a mianowicie bardzo późne datowanie zapinek typu B₅ (odmiany J wg R. Beltza) oraz przyznawanie im kilkuletniego okresu produkcji (od r. 15 do 9/8 p.n.e.), a także przypisywanie tej kwestii wielkiego znaczenia dla datowania upadku oppidum stradoniczkiego. Żałować trzeba, że J. Břeň nie dokonał szczegółowej analizy pod kątem ustalenia precyzyjniejszej chronologii początku istnienia oppidum w Stradonicach, przynajmniej względnego — w porównaniu do późnych cmentarzysk celtyckich w Czechach. Beporne jest jednak, iż okresy użytkowania cmentarzysk kultury lateńskiej, nawet młodszych, i funkcjonowania oppidum stradoniczkiego mogą tylko minimalnie zachodzić na siebie.

Na marginesie pracy J. Břenia warto zwrócić uwagę na kilka zagadnień z dziedziny studiów nad celtyckimi oppidami w środkowej Europie. Powszechnie już przyjęło się określenie, że oppida to osiedla wypełniające funkcje miejskie i od ich powstania rozpoczęła się historia urbanizacji tej części Europy. Porównując materiały ze Stradonic i innych oppidów trzeba jednak stwierdzić, że trudno kwestionować określenie stradoniczkiego grodu mianem miasta, i to miasta będącego wielką metropolią handlową. Nie wszystkie jednak oppida można nazwać miastami, wiele z nich nie osiągnęło jeszcze tego stadium rozwoju gospodarczego. Wydaje się, iż na ziemiach czeskich istniała wielka różnorodność w organizacji gospodarczej. Obok wielkich oppidów — miast (Stradonice, Staré Hradisko, Manching), istniały mniejsze oppida wypełniające tylko częściowo funkcje miejskie, a wreszcie małe otwarte

⁵ Szczegółową chronologię tych grup kulturowych opracował R. Hachmann w pracy cytowanej w przypisie 4.

osiedla „wiejskie” rzemieślników i kupców⁶. To zróżnicowanie roli i funkcji oppidów zaobserwowano także w Gali, gdzie oppida na południu były już miastami, a na północy osadami obronnymi nie pełniącymi miejskich funkcji gospodarczych⁷.

W świetle materiałów zestawionych przez J. Břenia główne miasto celtyckie w tej części Europy — oppidum stradoniczne — rozpoczęło swe istnienie u schyłku II w. p.n.e. Numizmatycy datują początek mennictwa celtyckiego na ziemiach czeskich na okres około połowy II w. p.n.e. bądź nawet nieco wcześniej⁸. Przyjmuje się, że główna mennica istniała w Stradonicach, gdzie między innymi odkryto urządzenia służące w procesie produkcji monet⁹. Wzmiankowane propozycje odnośnie do początków mennictwa i oppidum stradonicznego pozwalają więc sformułować sugestię, że szybki rozwój rzemiosł i wymiany doprowadził najpierw do rozpoczęcia produkcji pieniądza monetarnego, a później do powstania miast — oppidów. Pierwsze zaś mennice musiały być ulokowane w mniejszych osiedlach rolniczo-rzemieślniczych. Jednak powszechnie przyjęte poglądy na temat rozwoju i chronologii „bojskich” monet celtyckich stoją w sprzeczności z danymi archeologicznymi na temat rozwoju oppidum stradonicznego. Już bowiem na ok. r. 70 p.n.e. (a nawet wcześniej) datuje się zakończenie mennictwa celtyckiego w Czechach, łącząc ten fakt z przesiedleniem się Bojów w rejon Bratysławy, gdzie kontynuowali oni produkcję menniczą, opierając się początkowo na wzorach przyniesionych z Czech (późne monety typu Alkis i „panońskie” serie staterów muszlowatych, często z napisem BIA-TEC)¹⁰. Powszechnie również uważa się, na podstawie źródeł historycznych, że w tej epoce, gdzieś między 100 a 70 r. p.n.e., Bojowie przenieśli się na wschód z dawnych siedzib (Boichaemum), umiejscawianych zwykle w całych Czechach bądź tylko w południowej ich części, gdzie leżą Stradonice¹¹. Katalog zapinek, jaki sporządził J. Břeň, których większość pochodzi z okresu po r. 70, dowodzi, że nie nastąpił wówczas jeszcze kryzys oppidum stradonicznego. Jak więc wytłumaczyć przerwanie produkcji menniczej? Nie wydaje się, aby można obecnie rozwiązać tę sprzeczność zachodzącą pomiędzy ogólnymi wnioskami wyciąganymi na podstawie różnych rodzajów źródeł. Tłumaczyć mogłoby ją może jedynie zaprzestanie eksploatacji południowoczeskich złóż złota — dostarczających surowca do produkcji monet, ale brak jest podstaw dla takiego przypuszczenia¹².

Z punktu widzenia studiów nad rozwojem gospodarczym ziem polskich ważną

⁶ K. Ludikovský (*Ältere und mittlere Latènezeit in Mähren*, „Prehled Výzkumu”, R. 1960, s. 19; tenże, *Problematyka osadnicza w okresie lateńskim na Morawach*, Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie, R. 1963, s. 43) wyróżnia wśród osad otwartych typu „wiejskiego” — osady rzemieślnicze.

⁷ S. J. de Laet, *Esquisse de la naissance et du développement des agglomérations urbaines en Gaule septentrionale à l'époque romaine*, „Památky Archeologické”, R. 52: 1961, *Böhmův Sborník*, s. 450—458.

⁸ K. Pink, *Einführung in die keltische Münzkunde*, „Archaeologia Austriaca”, Beiheft 4: 1960, s. 21 n.; K. Castelin, *Ku keltskému mincovnictví našich zemí*, „Numismatické Listy”, R. 11: 1956, s. 34—48; tenże, *K periodisaci našeho keltského mincovnictví*, „Numismatické Listy”, R. 12: 1957, s. 44—53.

⁹ K. Castelin, *Ke keltské mincovní technice*, „Numismatické Listy”, R. 13: 1958, s. 126—138.

¹⁰ Por. prace cytowane w przypisie 8, a także: K. Castelin, *Biatic a Nonnos*, „Numismatické Listy”, R. 12: 1957, s. 157—168; tenże, *Konec stradonicke mincovny*, tamże, R. 17: 1962, s. 165—169; V. Ondrouch, *Keltské mince typu Biatic z Bratislavy*, Bratislava 1958, s. 146 in.

¹¹ Podstawy dla tego poglądu dostarczył Posejdoniusz (Strabon, *Geographica*, VII, 2).

¹² Por. np. K. Castelin, *Keltské zlato*, „Numismatické Listy”, R. 18: 1963, s. 42—47.

kwestią byłoby ustalenie, czy zachodziły bezpośrednie kontakty gospodarcze pomiędzy mieszkańcami naszych ziem a miastami celtyckimi w Czechach. Ponieważ wiemy, że Staré Hradisko było wielkim ośrodkiem handlu bursztynem, możemy przypuszczać, iż łączyły je ściśle powiązania z ośrodkami gospodarczymi na ziemiach polskich. Na podstawie katalogu zapinek ze Stradonic mamy prawo uznać, że bardzo liczne w Stradonicach zapinki łyżeczkowate, czyli typ C₃ J. Břenia, były produkowane o ile nie wyłącznie, to głównie w tym wielkim oppidum. Dlatego też wykonaną z białego metalu zapinkę tego typu z Podłęża, pow. Kraków, mamy prawo uważać za przypuszczalny import stradonicki¹³. Jest więc ona jeszcze jednym dowodem „zachodniej orientacji” Celtów małopolskich oraz wskazuje na rozległe pole stosunków handlowych Stradonic. Koncentracja żelaznych zapinek typu pośredniego pomiędzy klasycznymi fibulami nauheimskimi a łyżeczkowatymi (odmiana J wg J. Kostrzewskiego), jaka istnieje nad dolną Wisłą (np. Rządź, pow. Grudziąć, Skowarsz, pow. Gdańsk)¹⁴, chociaż są one produktem miejscowym, może być rezultatem kontaktów pomiędzy Stradonicami a tym rejonem. Dowodziłoby to, że kupcy celtyccy, także ze Stradonic, byli pionierami kontaktów handlowych na „szlaku bursztynowym”.

Zenon Woźniak

[Faint, illegible text, likely a reference or note.]

[Faint, illegible text, likely a reference or note.]

[Faint, illegible text, likely a reference or note.]

¹³ Według ustnej informacji mgr. J. Potockiego, tego typu zapinkę odkryto w Podłężu, w obiekcie z ceramiką malowaną oraz ceramiką kultury przeworskiej, w czasie badań w 1965 r.

¹⁴ Kostrzewski, *op. cit.*, s. 31 n.; t. 2 (Mannus Bibliothek, nr 19), s. 7.

[Faint, illegible text, likely a reference or note.]